

שער הציון

איבעיא

תגובות

ערש"ק י' כסלו תש"ע

עשר בשביל שתתעשר

קניית כרטיסי הגרלה מכספי מעשר

עומקא דפרשה

הקבוצה לחברותא או שיעור
קובעי עיתים

ויצא - מעשר כספים

עשר בשביל שתתעשר

הרב יצחק לוין

בכתר ראש (אות קכג) מובא בשם הגר"ח מוואלאזין: "אמר בשם רבו הגר"א ז"ל שכל השומר מעשר מובטח בכך שלא יבא לידי היזק כלל, והשומר חומש מובטח שיתעשר", וכן מביא בספר מנוחה וקדושה (שער התורה סימן כה) לתלמידיו של הגר"ח בשם הגר"א, וז"ל, "תמצא מבואר בכמה מקומות, וביחוד בדברי הגר"א, שלכל הפחות מחזירין לו הסכום שנתן אם מעט אם הרבה, וחוק וברית הוא ולא ישתנה בשום פעם, ועוד שהיא מעשרת בודאי כשנותן חומש".

הנה עיקר הדבר שצדקה מעשרת מבואר בטור ורמ"א יו"ד (סימן רמז), וכן מבואר במדרש משלי (פרשה יא), וכע"ז בגיטין (ז) וב"ב (טו), אך בכל אלו אין מבואר שצריך דוקא חומש, ונתחדש לנו חידוש גדול בדברי אדונינו הגר"א שהבטחת העושר בצדקה אינה אלא בנתינת חומש.

ודברי הגר"א לכאורה צ"ע, דהנה בתענית (ט) דרשו מקרא ד"עשר תעשר" - עשר בשביל שתתעשר, וזה נאמר במעשר תבואה, ובתוס' שם ד"ה עשר כתבו בשם הספרי, דמ"את כל" מרבין שגם רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים חייבים במעשר, וכיון שמפסוק זה ילפינן דין מעשר כספים ואיירי במעשר ולא בחומש, ובו נאמר שיזכו לעשירות, א"כ מוכח שגם במעשר זוכים לעשירות, וצ"ע.

ולכאורה היה נראה ליישב, דהנה במעשר תבואה גופא אנו מפרשים תמיד חומש, דתרומה גדולה עם מעשר ראשון ושני או מעשר עני עולה קצת יותר מחומש, וכיון דילפינן לדין מעשר כספים ממעשר תבואה, א"כ הדין נותן שמעשר כספים אינה עדיפה ממעשר תבואה, ואין זוכים לעשירות רק בחומש, [ועיין באהבת חסד (פי"ח) שהביא בשם השמ"ק בכתובות (ג) דחומש של מעשר כספים הוא נגד מעשר ראשון ושני]. וכן נאמר בקרא (מלאכי ג), ומובא בתענית שם, "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו'", דמשמע שהעשירות באה רק ע"י הבאת כל המעשרות שהוא חומש. ועוד, שהרי פסוק ד"עשר תעשר" גופא איירי במעשר שני וכפרש"י שם, ומעשר שני היא הפרשה השניה לאחר מעשר ראשון, והוא החומש, א"כ מפסוק זה עצמו אין לנו ראיה לעשירות רק מדין חומש ולא מדין מעשר, כן היה נראה לכאורה.

אך עומד לנגדו דברי האור זרוע (הל' צדקה סי' יג) שהביא ההיא דתענית (ט) דילפינן מ"עשר תעשר" עשר בשביל שתתעשר, ומסיק ע"ז, "למדנו שמצוה לאדם לעשר את ממונו, וכל מה שמרבה במעשרות מרבה בעושר, והמרבה בצדקה יותר מן המעשרות ה"ז משובח", ומבואר להדיא דאפילו במעשר זוכים לעשירות, וכן מבואר במדרש תנחומא (ראה סי' יז) "עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר, עשר בשביל שלא תתחסר, רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמילי תורה", הרי דבאחד מעשרה הוי בכלל קרא דעשר תעשר.

ועוד קשה מדברי הגר"א גופא, דהנה ביו"ד (סי' רמט ס"א) כתב השו"ע, "שיעור נתינתה וכו', עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה מידה בינונית, פחות מכאן עין רעה". ובביאור הגר"א (סק"ב) כתב, "ואחד מעשרה כו'. ספרי הביאו תוס' תענית (ט) ד"ה עשר תעשר, הכי איתא בספרי עשר כו', עכ"ל, הרי דילף מדברי הספרי הנ"ל להלכה דעין בינונית אחד מעשרה, א"כ הדרא קושיא לדוכתא דנילף משם דגם אחד מעשרה מעשרת. ועיי"ש ב"ליקוט" שהביא מקור אחר להא דאחד מעשרה מדברי הירושלמי (פאה פ"א ה"א), וגם משם מוכח דמעשר מביא לעשירות, והדרא קושיין לדוכתא.

וע"כ נראה לומר דודאי מודה הגר"א שבכל מעשר זוכים לעשירות, אלא דבתענית (ט) מבואר דבמעשר

קניית כרטיסי הגרלה מכספי מעשר

הרב אברהם מרדכי סלומון

מצוי בזמננו שמוסדות וארגונים מוכרים לציבור כרטיסי הגרלה באופן שחלק מההכנסות מהמכירה מיועד לרכישת הפרסים, והנותן נכנס לקופת המוסד. ויש לדון אם מותר לרכוש כרטיסים אלו מכספי מעש"כ או צדקה (היינו כסף שהתחייב לתת לצדקה, וכ"ש כשכבר הפרישו כדי לתת לצדקה). ועוד יש לדון כאשר קנה כרטיס מכספי מעשר וזכה בהגרלה, האם יכול לקחת את הזכיה לעצמו או שמא שייכת הזכיה לצדקה כיון שנקנתה מכספי צדקה, וכן יש לברר אם יש חילוק בהנ"ל בין קניה מכספי מעש"כ או מכספי צדקה.

בגמ' (שבת סג) אי', א"ר אבא ארשב"ל גדול המלווה יותר מן העושה צדקה ומטיל בכיס יותר מכולם. ופירש"י דגדול המלווה יותר מהעושה צדקה לפי שאין העני בוש בדבר. ולפ"ז מבואר מ"ט מטיל בכיס [שנותן לו מעות ומלאי להשתמש בהם למחצית שכו', רש"י] יותר מכולם, דע"י הלוואה עלול להגרם לעני בושה וצער [דעפ"ר משתמש בהם לצרכיו ואינו משתכר בהם להבא], משא"כ כשעושה עמו שותפות שהעני מרוויח לפרנסת ביתו והקרן נשמרת לו להחזירה למלווה, וגם המלווה מרוויח על ידו (כעין זה מו' בפירוש הרי"ף על העין יעקב).

ולפ"ז פסק הרמב"ם (מתנו"ע פ"י ה"ז) דהמעלה הגדולה מח' מעלות הצדקה היא ליתן מתנה לאדם שמך. [היינו שמתחיל להעני, ומ"מ מתבייש לקבל צדקה כיון שאינו עני גמור] או הלווה או לעשות עמו שותפות, והו"ד בטור ושו"ע יור"ד סימן רמ"ט [בב"י הקשה מדוע כלל הרמב"ם הלוואה ושותפות באותה מדרגה הלא בגמ' מבואר דשותפות גדולה מהלוואה. ובעיני יעקב תירץ דיש בנ"א שאינם בקיאים במו"מ וניח"ל טפי בהלוואה. וע"כ השווה אותם הרמב"ם, ויעוי' במש"ת להלן].

ובפוסקים לא נתבאר אם מותר לעשות שותפות עם עני מכספי צדקה ומעש"כ, וכן לא נתבאר הדין כשעשו שותפות מכסף הנ"ל למי שייכים הרווחים, למלווה או לצדקה. ונראה דזה תלוי בפלוגתת הראשונים במצוות הלוואה לעני, דלרמב"ם הוא בכלל מצוות צדקה ולרמב"ן הוא מצווה בפנ"ע, כיון שמעות אלו עתידות לחזור אליו. והח"ח באהבת חסד כתב דנפק"מ ביניהם דלרמב"ם מותר הלוות לעניים מכסף צדקה ולרמב"ן אסור, אא"כ התנה מלכתחילה שרשאי להשתמש במעות מעש"כ שלו לכל המצוות (ומ"מ לכסף שנדר או הפריש לצדקה לא יועיל תנאי זה).

וי"ל דגם עשיית שותפות עם העני תלוי בפלוגתא זו. דלרמב"ם יהיה מותר לעשות שותפות עם עני בכספי מעש"כ וצדקה, משא"כ לרמב"ן אסור להשתתף עם עני במעות אלו וא"כ התנה על מעש"כ שלו כנ"ל (אבל לא במעות צדקה כמשנ"ת). ואפשר דמה"ט כלל הרמב"ם הלוואה ושותפות בחדא מדרגה ללמדנו ששותפות עם עני גם הוא בכלל מצוות צדקה.

ונראה לומר דקניית כרטיס הגרלה של מוסד או ארגון דומה לעשיית שותפות עם העני, שכן ע"י קניית כרטיסי הגרלה מרוויח המוסד או הארגון. וא"כ לרמב"ם פשיטא דשרי לעשות כן בכספי מעש"כ וצדקה, ולרמב"ן יוכל לעשות כן רק מכספי מעש"כ אם התנה מראש שישמשוהו לעשיית כל המצוות. אולם אפשר לומר דבנדו"ד גם לרמב"ן שרי לקנות כרטיסים מכספי צדקה ומעש"כ, והחילוק דזדוקא בשותפות או הלוואה שעתיד לקבל חזרה את מה שנתן לעני ס"ל לרמב"ן דאין זה בכלל צדקה [וכעין זה כתב הערוה"ש בסי' רמ"ט שאם מכווין בשותפות עם העני לתועלת עצמו לא קיים מצוות צדקה, וביאר דמטעם זה לא נקטו הרמב"ם והשו"ע דשותפות עדיפה מהלוואה], משא"כ כשקונה כרטיס הגרלה שהכסף

בשלמותו הולך לצדקה ולא חוזר אליו עדיף טפי מהלוואה, וגם לרמב"ן נחשב בכלל מצוות צדקה. ומה שהמוסד או הארגון קונה בחלק מהכסף את כספי הגרלה אין זה חיסרון, דלא גרע משאר הוצאות הכרחיות שהמוסד מוציא לצורך ניהול שוטף וכד', ואין זה מגרע ממצוות הצדקה של הנותן.

ואמנם בפירוש הרי"ף על העין יעקב כתב בהגמרא נקטה מטיל מלאי לעני דווקא ולא לקופה של צדקה דבעני הוא מעלה יותר שכן מתיביש ליטול צדקה, משא"כ בקופה של צדקה שאין בזה בושת, ומ"מ ברור שמצוות צדקה מקיים גם בהטלת מלאי לקופה של צדקה.

והשתא נבוא לדון למי שייכת הזכיה בכרטיס שנקנה מכספי מעש"כ או צדקה, לקונה הכרטיס או לעניים שמממון שלהם נקנה הכרטיס, או שמא יש לחלק את הזכיה בין שניהם.

והנה בשו"ע חו"מ סימן קפ"ג מבו' דמי שנתן מעות לשליח לקנות מקו ש"ל קיצצא והוסיף המוכר לשליח על המקח חולק השליח עם המוכר את התוספת. ובסמ"ע כתב בזה ב' טעמים ע"פ הראשונים: א. משום שבתוספת זו מעורב כח המשלם שהוא בעל המעות עם כוחו של השליח. ב. משום שאנו מספקים אם המוכר הוסיף עבור השליח או עבור בעל המעות. ולפי ב' הטעמים נראה לכאוי דבנדו"ד יש לחלוק את הזכיה בין קונה הכרטיס לבין העניים שכן מכח שניהם באה הזכיה.

ושם בסעיף ז' כתב בשו"ע שאם שלם שליח לקנות מעכו"ם וטעם העכו"ם ונתן לשליח יותר מקבל השליח את כל הטעות, וביארו הש"ך (סק"ג) והנתיבות (חיידושים סק"ד) דהשליח נוטל את כל הטעות משום שלבעל המעות אין חלק במה שהטעה השליח את הגוי, שהרי יכל השליח להעמיד את הגוי על טעותו. והקצות (סק"ח) הביא דעת רבינו יונה שסובר שגם בטעות חולקים השליח ובעל המעות כיון שסובר כטעם השני דלעיל, וגם בטעות עכו"ם יש לומר שמזל שניהם בעל המעות והשליח גרם ויחלקו בין שניהם.

ולפ"ז י"ל דגם בנדו"ד שהזכיה תלויה במזל יחלקו קונה הכרטיס והצדקה, דלא מיבעיא לרבנו יונה ד"ל מזל שניהם גרם (ובפרט שמהרמ"א בסע"ו משמע דס"ל כטעם השני להלכה), אלא דגם לשו"ע שחולק י"ל דדווקא בטעות עכו"ם הכל לשליח שכן ברצונו ח"ה נחזיר לעכו"ם משא"כ כרטיס הגרלה שאינו בידי השליח.

אולם יש לדחות ולומר דבנדו"ד אין העניים נחשבים כבעלי המעות שבהם נקנה הכרטיס ואין להם שום שייכות לזכיה וממילא לא שייך לומר מזלם גרם. דאפילו אם נימא שמעות צדקה שנת"י המפריש שייכים לעניים, מ"מ עדיין יש לבעל המעות את הכח החליט לאלו עניים לתת מעות אלו, ואין לעניים בעלות גמורה עליהם, וע"כ מגיעה הזכיה רק לקונה הכרטיס ולא לעניים.

עשר בשביל שתתעשר - המשך

מותר לנסות את הקב"ה, ואע"ג דבעלמא אסור לנסות וכדכתיב (דברים ו) "לא תנסו את ה'", שאני הכא דכתיב (מלאכי ג) "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחוננוי נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די". והנה בפרישה (סימן רמז סק"ב) ובש"ך (שם סק"ג) כתבו הטעם דמותר לנסות משום **דבדאי** יעשיר, ור"ל דכיון דהוי הבטחה גמורה אפשר לנסות את הקב"ה בזה.

ומעתה נראה בדעת הגר"א, דאע"ג דגם אחד מי מביא לעשירות (וכדילפינן מעשר תעשר), מ"מ אין בזה הבטחה גמורה כדי שיוכל לנסות את ה', אבל בחומש יש הבטחה גמורה שיתעשר מקרא ד"הביאו את כל המעשר אל בית האוצר", וכיון שבפסוק זה נאמר "כל המעשר" שהוא חומש, בעינן דוקא חומש דומיא דמעשר תבואה. ויתכן דאילו ל"ה מצוה ליתן חומש היה שייך הבטחה גם במעשר, אבל כיון שגם במעשר כספים מצוה ליתן חומש כמבואר בשו"ע שם (עפ"י דברי הירושלמי בפאה שם), לכך מסתבר שאין הבטחה לעשירות רק בחומש. ומ"מ יש במעשר הבטחה גמורה שלא ינזק, [ומעשר לא"ז, וכן מדויק במנוחה וקדושה הנ"ל], אלא דלא שייך בזה נסיון לה, משום שיתכן שיש סיבה אחרת שיפסיד את כספו, ועיקר הבטחה אינה אלא שהצדקה לעולם לא תהא הסיבה שיפסיד את כספו. וכדברינו מדויק הטיב בלשון הכתר ראש ומנוחה וקדושה, דאיירי כאן מצד ההבטחה הגמורה.

רוב הענינים המצויינים כאן כבר דנו הפוס' כמובא בספרי ההלכה ואכ"מ, הדברים דלהלן הם רק להבנת שורשי הדינים, ולא למעשה.

מקור הדין

בכתובות נ. א"ר אילעא באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, תנ"ה המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות... אמר ר"נ ואיתימא רב אחא בר יעקב מאי קרא, **וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך**. [פירש"י - שני עישורין הוו להו חומש]. וכ' המהר"ם ש"ף דעצם הדין להפריש חומש היה קודם, שהרי נלמד מהפס' ביעקב, אלא מה שהתקינו באושא שלא יבזבז יותר מחומש.

בס' בית האוצר (ח"א כלל א אות ז ד"ה וע"ע מ"ק) הק' שהרי אין למדין מקודם מתן תורה. ותי עפ"י יסודו שם דלא נא' האי כללא במה שתקנו האבות לדורות הבאים, והכא נמי הוא תקנה לדורות מדכתיב "לאמר". כמ"ש תוס' בחולין (ב: ד"ה אבל) דילפי' מהכא לאמר - לדורות, שיהו נודרין בעת צרה.

התוס' בתענית (ט). הביאו מהספרי (אינו לפנינו) עשר תעשר את כל תבואת זרעך וכו' (דברים יז, כב) אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר, ריבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין, ת"ל את כל. והיינו דס"ל דהלימוד הנ"ל מעשר אעשרנו הוא רק שאסור לבזבז יותר מחומש אבל אינו לעצם החיוב. ועי' בתורע"א ריש פאה (ד"ה אבל גמ"ח) דדרשת הספרי היא אסמכתא בעלמא, ובאמת מדאורייתא אין שיעור לצדקה לא למעלה ולא למטה [וע"ע לק'].

ובתנחומא פר' ראה (יח) עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, עשר כדי שלא תתחסר, רמז למפרישי ימים להפריש אחד מן עשרה לעמלי תורה. ועי' עץ יוסף דנראה שהלימוד מ"את כל תבואת זרעך" כמ"ש התוס' בתענית. בתשב"ץ קטן (תצז), והובא גם בלקט יושר) כ' "במדרש יש עשר תעשר לרבות מעשר כספים".

חיוב או מידה טובה

בלשון הגמ' המבזבז אל יבזבז, משמע דאינו חיוב, וכן בתוס' שם שכ' שפעם ראשונה **יכול** לבזבז חומש. אבל לשון הירוש' (כתובות פ"ד ה"ח) נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוות. ומשמע שהוא חיוב.

אמנם אין סתירה בין הבבלי לירוש' כמו שביאר הח"ח באהבת חסד (פ"ט בהגהה) דהבבלי מיירי כשאין עניים והוא מחפש אחר עניינים ושאר מצוות לתת להם, ובזה חומש הוא רק מדה טובה. אבל הירוש' מיירי היכא דקיימי עניים ובזה עד חומש צריך להפריש מדינא, אם ידו משגת. ומה שנמנו באושא הוא דחיוב לתת די מחסורו הוא רק עד חומש של הנותן. וכע"ז כ' בתורת זרעים (פאה א) דאיכא ב' תקנות, הא' כשיש עני לפניו דחייב בחומש, ובזה איירי הירוש'. והב' כשאין עני לפניו, דבזה איירי הבבלי.

ועי' רמב"ם (מתנו"ע פ"ז ה"ה) דגם כשבא עני לפניו יש שיעורים שונים בחיוב הצדקה, דחומש הוא מצוה מן המובחר, עשירית - בינוני, ופחות מזה עין רעה. וכ"פ השר"ע.

ובגדר החיוב כבר האריכו הפוסקים אם מדאורייתא או מדרבנן וי"א דהוא רק מנהג של מצוה וכך הכריע באהבת חסד, [ועי' פרי יצחק ח"ב כז דגדרו מנהג שיש לו סמך מהתורה], ואכ"מ.

ולמ"ד דשיעור מעשר וחומש הוא מדרבנן צ"ב היאך עקרו חיוב צדקה דבתורה לא נא' שיעור. ולפ"ד האהב"ח דהתקנה היא רק כשאין עניים א"ש דבאמת כשיש עניים חייב לתת יותר.

ביבזו יותר מחומש

בפיה"מ ריש פאה כ' הרמב"ם דיותר מחמישית הוא מדת חסידות, ותמה ע"ז הגבור"א בתענית (כד). דהרי בכתובות מבואר שתקנו לא לתת יותר מחומש. וכה"ק באהבת חסד (פ"ט בהגהה), ובתורת זרעים (פאה א) הוסיף להק' מדברי הר"מ גופא בסוף הל' ערכין שהמפזר ממונו במצוות אל יפזר יותר מחומש, ותי"ח הח"ח ובתורת זרעים כנ"ל שהן ב' תקנות.

ולמעשה הטוש"ע השמיטו דין זה [וגם הר"מ לא כתבו בהל' צדקה אלא בהל' ערכין], אבל הרמ"א הביאו (רמט,א). ועי' אג"מ (יו"ד א קמג) שדן אם תקנת אושא היא איסור או רק עצה טובה, [והוכיח מכתובות ס: דהוא איסור], ומסיק דהיא פלוג' השר"ע והרמ"א. ועי' חת"ס יו"ד (רכט ד"ה ומה) "דודאי מדין תורה כל שיש לו פרנסת יומו צריך ליתן המותר לעני" והתקנו באושא שלא יוציא יותר מחומש.

כ' השטמ"ק (כתובות נ.) עפ"י המדרש (במב"ר לד, טז) דאע"ג דאל יבזבז יותר מחומש, מ"מ אם עבר ובזבז צדקתו עומדת לעד ולעולם יהיה לו ממון כדי לעשות צדקה ולא יחסר לו. אמנם כ' ד"ל שהוא רק לת"ת משא"כ לחלק לעניים, [ודק' ברש"י כתובות שכ' המבזז - לעניים]. ועי' אהבת חסד פ"כ ה' אופנים שמותר לבזבז יותר מחומש.

גדר דין מעשר כספים

יל"ע בגדר דין מעשר כספים, אם הוא ממצוות שבין אדם לחברו או ב"א למקום, כלומר אם הוא מכלל מצות צדקה וגמ"ח, או שהוא ככל מעשרות דכשם שהפירות מחוייבים בתרו"מ [ומעשר ענין] כך הממון מחוייב במעשר. ומלבד הנפק"מ הפשוטה אם נוהג במעש"כ כל הל' צדקה, וכן לגבי נתינה למצוות שאינן בגדר צדקה, יש לדון עוד לענין תבואה שגדלה בשדהו אם צריך להפריש מהקורן מעש"כ אחרי שכבר הפריש תרו"מ.

ובדברי הרמב"ם משמע דהוא דין צדקה שכ' בפיה"מ בפאה על הא דתנן גמילות חסדים אין לה שיעור דאין שיעור לעזור בגופו, אבל בממונו יש לו שיעור והוא חמישית ממנו. ומקורו מהירוש' שם הדא דתימר בגופו אבל בממונו יש לה שיעור כהא דבאושא נמנו וכו'. [וצ"ע מהמשך הסוגיא ע"ש].

אך במדרש משמע דהוא כמעשר תבואה דאי' בבמב"ר (נשא ה,ז) ואיש את קדשיו לו יהיו, קדשי ישראל לישראל מעשר כספו מעשר בהמתו ושלמים ונטע רבעי וכו', הרי שכלל מעש"כ בתוך שאר מעשרות ומתננו"כ.

וכך נקט השב"י (ח"ב פו) דס"ל שאין לעשר מרווחי מו"מ אחד על אחד, כשם שאין מעשרין משנה לחברתה. והנובי" (תנינא יו"ד קצח) דיליף ממ"ש במעשר "היוצא השדה שנה בשנה" דגם חיוב מעש"כ הוא לפי הרווח השנתי. והברכ"י (רמט סק"ה) שהוכיח מכ"מ דמדמין מעש"כ לזרע הארץ, [וביאור בזה ד' הכנה"ג שצריך להפריש בדיוק עשירית והמותר שלא הגיע לערה אין לערבו עם השאר].

אבל השאלת יעבץ (סי' ג ד"ה ועוד הא) כ' דאינו כמו מעשר אלא מתורת צדקה, וראייתו משבת קיט. דמשמע שבחול"ל לא שייך ברכת המעשר.

ויתכן דתליא במקור הלימוד דאי ילפינן מעשר תעשר [כמ"ש התוס' בתענית] א"כ ודאי דהוא מכלל דיני מעשרות. אבל אם המקור מיעקב י"ל דהוא דין אחר, שהרי מעשרות מן התבואה כבר הפרישו אברהם ויצחק, וא"כ תקנתו היא ענין חדש, להפריש ממון לקיום מצוות וגמ"ח.

ועי' מרומ"ש תענית ט. דנסתפק אם מותר לקנות בו דבר שאינו שוה לכל נפש דהוי גזול העניים, או דאינו ממון עניים אלא כתקנת מעשר שני.

עשר אעשרנו - ב' מעשרות

רש"י ושא"ר בכתובות פ"י עשר אעשרנו - שני עישורין הוו להו חומש. [וצ"ב בתרגום אונקלוס בפר' שתרגם 'חד מן עשרא']. והקשו המפר' אמאי לא נאמר חומש ויתן בבת אחת את ב' המעשרות. וכ' השטמ"ק דלאורווי דעדיפא טפי ליתן הצדקה בזאח"ז מליתן בבת אחת כמ"ש הרמב"ם באבות (ג,טו). וההפלאה תי' דבתחילה עישר מעשר מצומצם לתקן הכל כדי שלא יהיה בכלל המרבה במעשרות (עירובין ג.) ואח"כ נתן מהמעשר לחומרם בעלמא.

בשטמ"ק הביא את שי' הרב המעיילי [מהר"ם מ"ץ]. שבי' המעשרות כנגד מעשר ראשון ומעשר שני [שבתבואה], וכ' דנפק"מ להלכה שמעשר אחד הוא צדקה לעניים כמעש"ר הניתן לכהנים וללוויים למען יחזקו בתורת ה'. והמעשר הנוסף יש לו רשות להוציאו לכל דבר מצוה ואפי' לצורך עצמו וב"ב כגון ספרים, כמו מע"ש שהיה נאכל לו ולב"ב בירושלים. ובהערות ע"ם כתובות כ' ע"ז דגדר מצוות אינו לקנות לעצמו מצוות מהודרות, אלא כגון מקוה וביהכ"נ.

והק' ההפלאה דהרי מעשר שני הוא תשעה ולא מעשר, ויישב שאת העשירי נתן כתרומת מעשר. ובהערות הגריש"א תמה ע"ז שהרי התרומת מעשר היא מתוך המעשר ראשון.

עי' תנחומא פר' ראה (יד) דיעקב נתן מעשר גם מהבנים, את לוי, [מתוך י"ד שבטים אחרי ניקוי ד' הבכורות, ועי' תיב"ע וישלח לבכה]. ובבעלי התוס' הק' אמאי לא נתן חומש. והחיד"א בנחל קדומים (ויצא ז) תי' שנתן את לוי ויששכר.

מעשר ע"י האבות

בבעלי התוס' עה"פ וכל אשר נתן לי כ' בשם מדרש יעקב תיקן לתת מעשר מן הממון. ולפ"ז ע"כ דמאי דכתיב ביצחק הוא דוקא מעשר דגן. אך הרמב"ם הל' מלכים (ט,א) ש"כ מצוות ותקנות האבות לא הזכירו, וכ' רק דיצחק הפריש מעשר. ועי' בראב"ד שהשיג ע"ז דהלא אברהם כבר נתן מעשר [למלכי צדק], וכ' הכס"מ שם לתרץ דאברהם לא עישר ממנו אלא עישר השלל ולא בתורת מעשר אלא לפי שכבודו מלכי צדק, אבל יצחק הוא הראשון שעישר ממנו לשם מעשר. ומשמע דגם מעש"כ בכלל. וכך מבואר בפדר"א (לג) בפס' ויזרע יצחק בארץ ההיא, ר"א אומר וכי יצחק זרע דגן, אלא לקח כל מעשר ממנו וזרע צדקה לעניים, עי"ש.

ולשי' זו י"ל דמה דל"ח תקנת יעקב, הוא משום דהרי נדר כן בעת צרתו, וע"כ שלא נהג כן בתורת חיוב. ומ"מ מאברהם ויצחק אין מקור לשיעור חומש, אלא מעשר אעשרנו שנא' ביעקב.

עשר בשביל שתתעשר - ההיתר

בתענית ט. עשר בשביל שתתעשר וכו' ומי שרי לנסויה להקב"ה והכתיב לא תנסו את ה', א"ל הכי א"ר הושעיא חוץ מזו, שנאמר הביאו את כל המעשר וכו' ובחנוני נא בזאת... והריקותי לכם ברכה עד בלי די. ועי' רש"י על אבות פ"ג מ"ג.

וטעם ההיתר לנסות, כ' החינוך (תכד) משום דאיסור לא תנסו הוא מצד ששכר מצוות בעוה"ב ולא בעוה"ז, אבל במעשר כבר הודיענו בתורה שתהיה ברכה בממונו. והרדב"ז (ח"ג [תתפב] תמ"א) כ' דהתורה התירה את האיסור משום תקנת עניים. ועי' מ"ש הרי"פ בביאור לרס"ג (ל"ת קכז) דנסיון כזה אינו בכלל האיסור כיון שלא בא לנסות את יכולת ה' אלא את מעלת האדם אצל ה'. וע"ע עיון יעקב תענית שם ובפי' המלבי"ם על פס' זה (מלאכי ג.) ובשביב אור שבת קיט האריך בזה ובנפק"מ להלכה. הטור יו"ד רמז כ' דמותר לנסות בצדקה, והב"י העיר דההיתר נאמר רק במעשר ולא בצדקה, ועי' בדרישה. וכ' הרמ"א (ד) דמותר לנסות וי"א דדוקא במעשר כספים ולא בשאר צדקה. ועי' פתחי תשובה בשם השאלת יעבץ והשל"ה דרק במעשר תבואה מותר לנסות, ולא נאמרה הבטחת העושר במעש"כ.

וכ"נ דעת רבינו יונה בשע"ת (ש"ג ל) דבצדקה לא נאמר ההיתר, שכ' לא תנסו את ה', הוזהרנו בזה שלא יאמר אדם אנסה נא בעבודת הצדקה היצליח ה' דרכי וכו'. אך עי' בפ"י רבינו יונה לאבות (ג,יג) שפי' מעשרות סייג לעושר שהרוצה להעשיר יתן מעשרותיו בעין יפה, עפ"י הגמ' בתענית. וכ' ע"ז וענין הצדקה הוא כמו המעשרות, ובהרבות צדקה יוסיף עושר על עושרו, וצ"ע.

כ' הצרור המור בפר' דכאן הוא מקור ההיתר לנסות שאמר הנביא, שלמד כן מיעקב שאמר במעשרות אם יהיה אלקים עמדי וכו' ולכן אתם עשו כמוהו והביאו כל המעשר לבית האוצר ובחנוני נא בזאת, עי"ש.

מעשר ע"מ לקבל פרס

הנה אף שהותר האיסור לנסות את ה' אך מ"מ לכאוי' הוא שלא לשמה וה"ז כעבדים המשמשים ע"מ לקבל פרס (אבות ג,ג). ובאמת שכך הקשו הראשונים בפר' על יעקב אבינו, היאך אמר "אם יהיה אלקים עמדי וכו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו", והרי הוי ע"מ לקבל פרס. [ועי' ר"ה ד. דמשמע דבצדקה א"צ לשמה. אך עי' מהרש"א כתובות טו. דהנותן לשם כבוד גרע טפי].

ותי' בעלי התוס' "שכך אמר יעקב כן יעזור לי ה' בכל דרכי לשמור לי כל צד הבטחותי כאשר אעשר כל אשר תתן לי". ולפי"ז לכאוי' אין ראוי לעשר כדי להתעשר, אך הגבורת ארי בתענית כ' דז"ג אשמועינן בלימוד עשר בשביל שתתעשר, שאינו הבטחה בשכר המצוה, אלא חידוש הפס' "שתכוין בכונות מכויין בשעת הפרשת מעשר, על מנת שתתעשר" עי"ש. וצ"ל לפי"ד דהכא ליכא חסרון דעושה ע"מ לק"פ.

והריב"א תי' עפ"י ד' ר"ת בפסחים (ח) דע"מ לקבל פרס הוא רק בתורה על הראשונות וקורא תגר כשלא נעשתה בקשתו. ולא שייך ביעקב.

והעונג יו"ט (פט) יסד עפ"י המהרש"א (ברכות כח) דהאיסור לעשות ע"מ לקבל פרס הוא רק במצוה שכבר נתחייב בה, אבל מצוה שהוא מכניס א"ע לחוב מותר לכוון לשם שכר. ולכן כשמפריש מעצמו לצדקה ואין עני' לפניו, רשאי לתת ע"מ שיתעשר.

מעשר לעמלי תורה

אי' בתנחומא פר' ראה (יח) עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, עשר כדי שלא תתחסר, רמז למפרשי ימים להפריש אחד מן עשרה לעמלי תורה. ועי' שטמ"ק בכתובות דמשמע שבה מתקיימת תכלית המעשר "למען יחזקו בתורת ה'" שנא' בקרא במלאכי הביאו את כל המעשר וגו'.

המרומ"ש (תענית ט) ביאר משום שעיקר פרשה זו במעשר שני, ועיקרו משום תלמוד ויראה כמ"ש תוס' קידושין כד. (וב"ב כא.) בשם הספרי שלא ניתן מע"ש אלא לעמלי תורה. ובהעמק שאלה (קרת, קלבא) הוסיף דהא מי שהיה קשה עליו לישב בירושלים עד שיכלו מעשרותיו היתה נותן לעמלי תורה היושבים בירושלים, ולכן מפרשי ימים היו נותנין לעמלי תורה. אבל הלומדים היו מפרשינן לעצמן ומבלים לצורך הלימוד כמו מע"ש.

ואיכא ראייה לדבריו מהא דהלל שהיה משתכר בכל יום טרפעיק חצוי נתן לשומר ביהמ"ד וחצוי לפרנסתו (יומא לה), ולכאוי' הו"ל להפריש קודם מעשר, אלא צ"ל דהמעשר הוא בכלל החצי שניתן לשומר ביהמ"ד דהוא לצורך הלימוד כנ"ל.

עי' אהבת חסד פ"ח בהגהה (הב') דהברכה ע"י המעשר אינה מחמת קיום המצוה אלא בזכות שמחזיק ידי הכהנים והלוויים ועי"ז ביכלתם להתחזק בתורת ה'. וה"נ במעש"כ בזמננו שנתקן להחזיק ידי עמלי תורה.

איעביא

שאל אותי בני יניק וחכים, אודות מתנת מעות שקיבל, האם יכול להפריש מעשר כספים, והעיר בזה מב' סיבות:

א. האם יקיים מצוה בזה, מאחר וינוקא מיקנא קני ואקנויי לא מקנה, וא"כ אינו יכול להקנות הכסף, ובכה"ג האם מקיים מצוה.

ב. מאחר שאינו יכול להקנות, אזי אם יתן את הכסף לצדקה לכאוי ישראל הכסף שלו, וא"כ האם יש לחוש דענין זה יכול לגרום מכשול ע"י שקופת הצדקה תחלק כסף שאינו שייך לה, והמקבל סובר שהוא שלו ונוהג בזה כך.

הרב ר. כ.

תגובות

גליון ס"ט בענין התמורה במכירת הבכורה

בענין מה שחידש שהבכורה נמכרה ע"י עשו תמורת המעשה של "הלעיטני", מן הראוי להוסיף דלפי"ז יש ליישב גם את תמיהת האחרונים (ע"י אוה"ח ומהר"ם שייף שלהי ב"ק), איך חלה מכירת הבכורה בעד נזיד עדשים, והא הוי אונאה יותר משתות. אכן לפי היסוד הנייל י"ל עפ"י מה דקיי"ל בשו"ע (חוי"מ רכז סל"ג) דאין אונאה בשכירות פועלים, עיי"ש. וא"כ הי"נ כיון דנתנית הבכורה היתה כתשלום תמורת שכירות הפעולה, אין בזה אונאה. ואע"פ דבקבלן איכא אונאה וכמ"ש השו"ע שם (סל"ו) מ"מ ניתא שפיר, דיעו"ש בסמ"ע שעיקר החילוק בין פועל לקבלן הוא במה שקבלן מתי שירצה יעשה ולכן אינו דומה לעבד. וא"כ הכא דיעקב השתעבד לעשו לעשות הפעולה דוקא מיד, דמי לפועל שאין בו אונאה. [אולם אכתי יליע מצד איסור אונאה וע"י במנ"ח מצוה שלז שהביא מח' הראשונים אי איכא איסור אונאה בקרקע, ולכאוי ה"ה בשכירות פועלים שעיקר דינם בזה משום דהוקשו לקרקע].

י. ב. מ.

נושאי הפרשיות הבאות

וישלה - תפילה בעת צרה (לביב)

וישב - הערות בעניני חנוכה

מקץ - תפילת הדרך (מב, לח)

ויגש - ערבות (מד, לב)

ויחי - יששכר וזבולון (מט, ג)

ד"ת מתאימים [עד 700 מילים] אפשר להניח בצירוף שם מלא ומל', בתיבת "עומקא דפרשה" בפתח אוצה"ס בית יוסף רח' שדי חמד.

או לשלוח בדוא"ל הנ"ל.

חומר יתקבל בכל שבוע עד יום שלישי בערב [ד"ת בכת"י עד יום א'].
אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים.

הערות והארות לחידו"ת שבגליון ניתן לשלוח לדוא"ל:
gal200@neto.bezeqint.net או בתיבת "עומקא דפרשה".
המערכת מתייחסת לתגובות רק תחת שם מלא.
(בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת).

גליון ע"ב

אשר יצא לאור בס"ד

לש"ק פר' וישב - א' דחנוכה

יוקדש כולו

להערות קצרות בעניני חנוכה

נא לשלוח בקצרה [עד 200 מילים]

עד יום ראשון י"ט בכסלו

לקביעת חברותא

9141217

24 שעות ביממה

דרושים לחברותא

מקום הלימוד	זמן	נושא	
פתוח	9:00-12:00	דף יומי	בוקר
פתוח	9:00-1:00	קנין הלכה	
כנסת הגדול	9:00-1:00	בבא מציעא	
זכרון משה	9:00-1:00	או"ח	
מרום"ש	9:00-12:00	כתובות פ"ט	
פתוח	9:00-12:00	ברכות	
בית אבא	9:00-1:00	חו"מ	אחר"צ
גבעה הדרומית	9:00-1:00	ה' שבת בעיון	
קמ"ח	4:00-7:00	מועד	
זכרון משה	4:00-7:00	מועד	
פתוח	4:00-7:00	סת"ם	
פתוח	4:00-7:00	פעמיים בשבוע גמ'	
ברכפלד	4:00-7:00	בב"ח	ערב
חניכי ישיבות אוה"ח	3:00-4:00	גמ' חזרה	
ברכפלד	4:00-7:00	דף יומי	
נופי עילית	4:00-7:00	יו"ד ח"ג	
אוהל מנחם	4:00-7:00	במה מדליקין - חנוכה	
אזור פוניבז'	9:30-11:00	או"ח	
מרום"ש	9:00-11:00	נדה פ"ג ד'	
פתוח	10:00-11:00	ב"ב עיון	
אזור קצות החושן	9:00-11:00	הלכות נדה	
אזור נתיה"ס	9:00-10:30	יו"ד בב"ח	
פתוח	8:30-10:00	ביצה	

גליון זה מוקדש לע"נ

הרב יוסף אליקום

בן הר"ר שלום אריה זצ"ל קורלנסקי

נלב"ע י"ב בכסלו תשנ"ה

ממיסדי ובוני העיר הגדולה לאלוקים קרית ספר

הוקדש ע"י בני המשפחה